

Лорд

Заразниме збораме Лорд
воо Говаручеца им. Мелвен-
ка

ЛНБ України ім.В.Стефаника

01159221 (L)

062 (с 47.7431)

2012

в. 3321

З

Перег Загальними Здорами Наукового Товариства ім. Шевченка.

Строго довірочно! Друковано на право рукопису: без дозволу видавця не вільно сього тексту ні його перекладу публікувати ані в цілості, ані в виривках, ані у змісті — під карною і цивільною відповідальністю перед судом.

Мабуть, чи не перший се випадок у громадянським життю галицької України, що появляє ся окрема публікація з приводу загальних зборів одного з її культурних товариств. Ся виїмкова проява є одначе наслідком виїмково ненормальних відносин, які запанували в найповажнійшій культурній інституції краю — в **Науковім Товаристві ім. Шевченка у Львові**; в сім товаристві, що в очах українського громадянства стало одною з національних гордощів, сподіваною Академією Наук, яка побіч університету малаб дати українській нації свідоцтво неспірної самостійности в рядах світових культурних націй... На жаль одначе наша суспільність остаючи під вражінем деяких давнійших зверхних успіхів сього Товариства, та задивлена в остатних часах на інші політичні й культурні справи — перестала від ряду літ придивляти ся ближше внутрішнім відносинам у Н. Т. Ш.

Довіряючи через край людям, які опанували се товариство й ведуть його, ширші круги суспільности не брали живійшої участі в періодичних загальних зборах його і тому — поза невеличким гуртком свідомих справи людей — вони й не прочувають, що в хвили, коли прийшов 40-літний ювілей основаня Т-ва, та зближає ся 100-літний ювілей його Патрона — що ся многоважна національна інституція стоїть **над берегом пропасти** матеріальної і — що важніше — моральної...

До такого сумного стану довели головно ті причини, про які буде мова низше; одначе велика частина вини і на самій нашій суспільности, що дозволила розвинути ся тій хоробі, яка нищить перворядну громадську інституцію. Ширші круги мають досить хибне понятє про характер Н. Т. Ш.: воно, мовляв, обмежене передовсім на невеликий гурт учених, має небогато членів, тож і його діяльности не належить ся стільки уваги і критичної оцінки з боку громадянства, як прим.: Просьвіті, Педаг. Тву тощо. Погляд наскрізь фальшивий. Н. Т. Ш. се **інституція найбільше громадська** межі всіми нашими культурними товариствами. Його діяльність опирає ся що правда не на членських вкладках, за те спочиває в цілості на безпосеред-

39186

Збірка М. С. ВОЗНЯКА

**Львівська бібліотека
АН УРСР
№ И-36262**

них і посередних субвенціях з публ. краєвих і державних фондів, виєднуваних нашими політичними репрезентаціями на культурне піднесенє нації, та на громадских фундаціях. Суспільність чень повинна добре цікавити ся, що і як дїє ся з тою частиною податків всього народу, що остаточно йде на цілі Н. Т. Ш. Тимчасом небогато людей межі нами знає, що сї субвенції, як на наші обставини дуже поважні, якими не розпоряджає жадна инша культурна інституція у нас. Бо самі щорічні субвенції безпосередні від соймів і міністерства виносять около 40.000 К.; посередні — у формі зарібку на друку й оправі публікацій ц. к. видавництва шкільних книжок та наших громадских видавництв — виносять около 60.000 К.; себто разом рік-річно дїстає Т-во кругло 100.000 К. з публичних і громадских фондів, приналежних цілій суспільности. Коли до того дорахуємо нових 50.000 К. річно признаваних міністерством на сплату дому під музей, матимемо суму 150.000 К. самих субвенцій, а з членськими вкладками та доходами з розпродажі своїх видань, 160.000 річно, що відповідалоб величезному як на наші обставини, закладовому капіталови **3—4,000.000 корон**. Як бачимо, Н. Т. Ш. повинно бути найбільше громадською інституцією, бо воно найбільше з усіх наших культурних товариств жие коштом і заходом громадянства. Повинно бути... Та на жаль такою воно не є задля неуваги нашої суспільности; в дійности воно стало нині майже приватною власністю одної людини, а одного гарного ранку може воно принести сором нашому національному імени... З уваги на се позволяємо собі покористувати ся нагодою (рідких) загальних зборів Н. Т. Ш. і виступити покищо виключно перед його членами з поважними мemento і зазивом скинути раз злуду з очей, вийти з байдужної бездільности і рішучою збірною волею спинити дорогу національну інституцію на сій спадистій дорозі, по котрій вона вже здавна котить ся у низ...

Тов. Шевченка завязане під кінець 1873 р., причинило ся при помочи своєї друкарні, основаної завдяки щедрим жертвам російських Українців, дуже багато до розбудження і зросту культурного житя в Галичині, хоч довгий час не мало наукового характеру. Що тільки на поч. 90-тих рр. мин. віку, за почином пок. Волод. Антоновича, перемилило ся воно в наукову інституцію й почало систематичні наукові видавництва. Незабавом потім (1894) відкрито на львівськїм університеті катедру східно-європейскої (українскої) історії і в ній сучасники сподївали ся мати животворну підойму для наукової діяльности Т-ва. По відмові В. Антоновича задля пізнього віку, обняв сю катедру молоденький (лише 28-літний) його ученик — **Михайло Сергієвич Грушевський**.

Дякуючи високому становищу, яке в нормальних обставинах недоступне так молодим людям, та завдяки повній матеріальній незалежности (походженю з багатого дому), не потребуючи як усі Галичане тяжко працювати на хліб

насушний, став новий професор відразу серед перших, коли не першим в тодішній нашій суспільності.

Вона приймила його з одушевленням та обсипувала щораз то новими особистими і громадськими почестями. Коли видко було його енергію в організованню наукової роботи в Н. Т. Ш. та її успіхи у виді щораз частійших „Записок“, які приймаю з одушевленням хоч безкритично, особливо у виді обемистих томів „Історії України-Руси“ (річі у нас небувалої), — громадянство готово було йому дати все, що лише мало до розпорядимости: на наукові цілі під його управу виеднувано щораз більші підмоги, він став почесним членом, або головою найповажніших товариств, до кожного його голосу прислухувано ся уважно, перед ним стояли відкриті органи преси, політичні організації і т. ин.

Вимовним висловом сього високого цінованя його і безмежного довіря до нього може послужити „Науковий Збірник“, виданий у його честь з приводу 10-літя його діяльности в Галичині, в котрого панегіричній передмові визначено йому місце побіч Шевченка і Драгоманова... Чи могла українська суспільність в Галичині дати ще що більше Михайлови Грушевському? Здаєть ся, якби була мала до роздачі корону, то її вложилаб на голову його...

І: разом з тими успіхами проф. Г. почали показувати ся деякі прояви, що псували гармонію ентузіастичного признаня Проф. Г. приймав всі почести як річі самозрозумілі й належні йому.. Почала відчувати ся незвичайна його вражливість, дивна амбіція з прикметами безмежности, нахил до автократизму й непотизму тощо; одначе сі хиби відтручували зразу лише деяких одиниць, зате загал був дуже розумілий на се, поясняючи хиби то темпераментом, то російскою традицією, то злими дорадниками і т. ин. На жаль число розчарованих росло з року на рік... До такої переоцінки сильно причинив ся сам проф. Г., коли з політичним переломом 1907. р. виявило ся у нього недвозначне змаганє — взяти у свої руки й керму національної політики. Він почав дебютувати політичними статями в Літ. Наук. Вістнику (зіібраними опісля в окремії брошурі п. з. Наша політика, якою з любовістю кормили ся такі органи як „Руский Селянин“, *Słowo polskie* й ин. — так у ній обкидано грязюкою всю нашу суспільність без різниці партії і стану та зогиджено найзаслуженійших і найбезінтересовнііших людей...) Успіх був фатальний. Виявило ся не лише те, що автор не знає примітивних основ політичного житя; виявила ся сумнійша річ: що сей чоловік, якого Галичина обсипала найвисшими почестями і який мав узяти ще й політичний провід у ній, з глибини душі ненавидить сей край і ним погорджає... Разом із тим розвіяла ся одна з найбільш улюблених мрій української суспільности, які дуже скріпили ся по 1905 р. — що проф. Г. улегчить взаємини межі австрійскою і російскою Україною... — В дійности завдяки „щирим заходам“ проф. Г. відчуженя обох частин України нині без порівнаня більше ніж було

перед 1906. р., більше навіть, ніж було перед його приходом у Галичину. Згадувані політичні статі його власні, в перенесенім до Києва органі, дальше інспіровані й апробовані ним „критики“ (як прим. злочинна про Шашкевича), а вкінці безнастанне приватне інформоване довели до того, що нині пересічний російський Українець дивить ся на Галичину як на гніздо розбишак і запродавців... Проба на-вязати безпосередний контакт між обома краями знаходив завсіди перепони з боку проф. Г. Ся прірва — то найсумнійший плід його „гетманованя“ по сім і тим боці кордону.

Сьогодні проф. Гр. стоїть чужий серед галицької суспільности і буває у неї особисто як рідкий гість. З широкої громади, що його обожала, полишала се пара-дві особисто залежних одиниць, що помагають копати ще глибше провал між ним а громадою. А лиш польські і московські газети називають його творцем і провідником новочасного національного руху на укр. землях і тим ще суггєрують такі переконання нашої безкритичній публиці.

Одначе хибно булоб думати, що се політика розеднала проф. Г. з галицькою громадою; против евентуального гляданя на сім поли мотивів отсего письма застерігаємо ся згори з усею рішучою. Політика була лише одною з **многих** причин, що безустанно здіймали полуду з очей суспільности. Констатуючи сей факт, не думаємо аналізувати на сім місци тої сумної дійсности, ані шукати за її причинами; полишаємо наразі на боці різні поля діяльности проф. Г. — літератично-наукове, педагогічне, громадянске і т. ин. — хоч огляд їх буде дуже пожаданий; обмежимо ся тут тільки на діяльність його в Н. Т. Ш.

В рр. 1894—1897 проф. Г. був лише науковим референтом Т-ва, коли організував з успіхом видавничу роботу, дбаючи про різні напрями наукової продукції. Ставши головою Т-ва після уступленя п. Ол. Барвінського взяв він у свої руки і всю **адміністраційну** власть у Т-ві та держить її — з маленькою перервою 1901/2 — до нинішного дня. Певно, за тих 17 літ Т-во зросло, та треба тямити характер того зросту: він лежить виключно у постійнім зрості субвенцій, безпосередних і посередних, завдяки заходам наших політичних репрезентацій. Самаж адміністрація Т-ва, на полі котрої стоїть увесь час проф. Г., у прирості засобів його не мала жадної участі, хіба що обмежувала ся до настійчивого жаданя від політичних репрезентацій щораз більших державних і краєвих субвенцій, закидаючи одночасно послам, що вони міняють принципіальну опозицію за „малі діла“. Як за той час був який дійсний успіх адміністрації в Т-ві, то хіба в його підприємствах (друкарни, переплетни), що маючи широку автономію, оперті до того о такі тривкі жерела доходу як друк і оправа шкільних книжок — зростали постійно. Самаж начальна адміністрація увесь час визначала ся сильним розгоном у видаткованю.

Навіть якби він був диктований дійсними науковими й видавничими потребами (що се не так, буде видко низше)!

то і в такому разі малиб ми тут вимовний приклад невідповідности сполученя двох суперечних агенд: організації наукової, що з природи річи змагає до якнайбільших коштів, та адміністраційної, що з своєї природи мусить мати на оці як найбільшу ощадність. Під проводом проф. Г. отся друга агенда стала жертвою першої — і виділ Н. Т. Ш. перемінив ся в машину до безмежного видаваня грошей. Наслідком того Тво, що розпоряджає такими великими річними субвенціями знаходить ся у хронічній невиклатности. Постійний ратунок у векслевих довгах, виплати і рати залягають роками і т. ин. Часто-густо в касі нема кількадесяти корон...

Така а не инакша адміністрація була і є **свідомою тактикою** голови Т-ва і до неї заставляє він цілий виділ. Се факт, що за 17 літ свого головства проф. Г. не дав ані разу ініціятиви в напрямі упорядкованя господарства Т-ва, не виступив ані з одним проектом реформи, контрольної акції, не підносив принципіально голосу перестороги до рожважності*), і т. ин.; противно все всюда — щонебудь зроблено в тім часі корисного на поли адміністрації Т-ва — се все переведено в супереч його інтенціям, часто по завзятій боротьбі з ним.

Одначе — треба признати — навіть корисні ухвали виділу чи заг. зборів умів він звичайно звести до нічого, як прим. реформи 1901/2 р.

Можливість такої адміністрації досягаєть ся ріжними дорогами. Наперед заходами проф. Г. прикроєно відповідно **статут** Т-ва, що є свого роду шедевром дипломатичної штуки на полі громадского житя. Включено прим. в нього постанови, що **загальні збори** Т-ва відбувають ся **що два роки**, а не що року як у всіх товариствах в краю і заграницею (і у всіх академіях без виїмки). Наслідком того суспільність відвикає від правильної уваги на Т-во і дійсно загальні збори проходять остатними часами при мінімальній участі членів, а при ще меншій заінтересованю їх справами Т-ва. До того на загальних зборах „обговорює ся“ майже виключно діяльність Т-ва за остатний рік і тим способом що другий рік утікає з під уваги членів. Дальше статут впровадив нечувану в культурних товариствах інституцію **повновласників** від заграничних (російських) членів. Впроваджено сю постанову. буцім то тому, що російські Українці не мають власного наукового товариства та приїздячи особисто на збори до Львова виставляють ся на переслідуваня з боку рос. уряду. Сі мотиви могли виглядати стійними в часі, коли сю новість запроваджувано (1902 р.), одначе від 1906. р. вони перестали мати всяке оправдане: російські Українці мають уже власне наукове товариство в Києві і можуть безпечно брати участь у зборах нашого Т-ва; проте відповідний припис статута все виконує ся... Та не в тім вага. Галичане не малиб і тепер нічого против участі закордонових братів через повновласти, як би не факт, що доси

*) Pardon! Голова часто говорить про педостачу фондів й потребу ощадности, то лише тоді, як треба йому не допустити до запомоги ви-сокозаслуженому письменникови, перепинити управильнене служби урядників Т-ва, підтяти нелюбє йому видавництво і т. ин.

протягом 11 літ сі повновласти ані разу не були впливом **свобідної волі** закордонних членів. Увесь той час робить ся при помочи сих повновластей негідні надужитя: їх за-мовляє постійно проф. Г. перед зборами і поручає відданих собі заграничним членам зовсім незнаних людей у Львові на повновласників, не перебираючи при тім у способах в інформованю заграничних членів.*)

При помочи так зібраних повновластей проф. Г. з невеликим гуртком відданих собі одиниць розпоряджає подвійним числом голосів на зборах і — при пасивности загалу членів — рішає про склад виділу.

Колиб хто думав, що в виділі Н. Т. Ш., нашої академії наук, яка адмініструє міліоновим майном, засідають самі найповажніші одиниці, випробовані адміністраційні сили, самостійні і характерні люде — то грубо помилив ся би. В дійности проф. Г. нічого так не боїть ся, як мати в виділі самостійних людей. В доборі членів його він змагає якраз до того, щоби він складав ся по можности з таких одиниць, що або зовсім не розуміють ся на адміністраційних справах, за те постійно мовчать, або сліпо йому віддані. В тій ціли старає ся він увести до виділу як найбільше **урядників** Т-ва (в супереч звичаям цілого культурного світа, що урядників товариства виключає ся принципіально з начальної управи його), навіть підрядних, які тим способом самі рішають про себе і про свого старшину! Яка деморалізація виходить із того, легко зрозуміти!

Для поведеня проф. Гр. характеристично при тім, що він одночасно довгими літами завзято боронив ся перед домаганями урядників, урегулювати їх службові відносини, щоби мати постійно меч над їх головами, послугуючи ся при тім низькими інтригами поміж ними самими; так що сю регуляцію мусів Виділ довершити в часі неприсутности голови у Львові. Щоби членів виділу зробити більше податними, переводить ся систематичну корупцію при помочи ріжних гонорарів, ремунарацій, стипендій і т. ин.

Найважніші уряди в виділі — як прим.: касієрство, секретарство, та реферати підприємств — мають бути постійно в руках сліпо відданих йому (залежних від нього) людей. Обсадивши тим способом виділ і головні теки в нім, може провести в нім свою волю в цілости. Против звичаїв цілого культурного світа проф. Г. є не лише головою виділу: він постійно **сам реферує** всі найважніші і... найдразливші справи, не виймаючи і своїх власних персоналіїв. Супроти того львина часть діяльности виділу зводиться ся до киваня головами і повчазної апробати внесень голови (дуже часто роблених *ex post*). А горе тому членови, що виявить охоту до дискусії, до критичного провірюваня справи, не кажучи вже про опозицію! Він стягне на себе нескриваний гнів голови, що скоро переходить у терор і брутальну пімсту... Супроти того виділові приймають багато внесень голови против вла-

**) Одночасно проф. Г. був завзятушим противником дійсно конечної реформи статута „Просвіти“ в напрямі репрезентаційнім.

сного переконання, свідомо абсентують ся, а то й зовсім уступають з виділу. Натомість віддані йому члени почувають ся панами Т-ва. Не маючи часто ні формальних ні фактичних кваліфікацій до сповнюваня уряду, ведуть свої чинности крайню недбало, або в урядових годинах сповняють платні функції чужого товариства спричиняючи застій, нелад або й дуже тяжкі шкоди Т-ву. В касі непорядок, фонди неупорядковані, в канцелярії залеглисти, в музею крадіжки маґазин так якби не існував. Він неупорядкований, ніхто не знає, що в нім є, а наслідком недбальства знищено ся в нім книжок на яких 10.000 К., а що зникло, — того ніхто не знає...

Проф. Г. прибирає комнати Т-ва портретами і бюстами своєї особи (за гроші Т-ва), а знов панове виділові — аж соромно се згадувати — пильнують віллі проф. Г., нищать його молі, продають овочі, ведуть приватну його секретарку і т. ин., а слуга Т-ва повнить у службовім часі безплат. функції *Offiziersdienera*.

Засідань виділу не буває по 2—3 місяці, бо голова переважну часть року перебуває поза Львовом (і Галичиною), а дуже не любить, щоби раджено без нього. Бюджетових нарад не ма зовсім, а преліминарі видатків робить ся способом, що є глумом з громадських звичаїв. З другого боку голова, а навіть його прислужники узурпують собі права, які їм не прислугують, заборонені або статутом застережені повному виділови.

Одначе й такій немічній та послушній виділ не задовляє проф. Г. Він змагаючи з одного боку до вигнання з виділу й остатків незалежної думки, переводить із другого боку систематично обкороюване круга діланиа його, переносячи значні частини аґенд Т-ва **поза границі** Галичини, куди не доходить ні ухо ні око підозрілих виділових. Так за почином голови — і тільки на його домагане — перенесено ряд видань у Київ (без найменшого об'єктивного оправданя) а навіть у Москву та потворено на рос. Україні ряд підприємств сумнівної вартости і неясного призначеня. — Та до апогею дійшов адміністраційний хист проф. Г., під кінець м. р., коли над Т-вом наслідком звісної господарки зависло неминуче **банкротство**. Він прийняв на себе роль спасителя Т-ва: затаївши перед гуртком патріотів факт, що австрійське правительство зобовязало ся амортизувати ціну купна дому при ул. Чарнецького 24, виеднав від них $\frac{1}{4}$ міліонову суму з фундації одного благородного ідеаліста, призначеної на нац.-культ. ціли, і дав її Т-ву як приватну **позичку** від... себе (до половини) під дуже тяжкими і небезпечними умовами. Тепер майже від його особистої волі залежить, щоби Т-во протягом небогато місяців довести до примусової ліквідації. За сей „поратунок“ велів собі проф. Г. подякувати і...

Отже — розтратність, самоволя, неясність, деморалізація, корупція і непотизм — се коротка **характеристика адміністраційної діяльности** проф. Г.

Ну, а **наукові його заслуги** для Т-ва? Вони чейже — скаже не один — як не перевисшають недотач і хиб у його адміністрації, то певно рівноважать їх. У відповіді на се треба поперед висказати здивуване, чому адміністрація, фундамент Т-ва, малаб бути принесена в жертву науковим заслугам, хочби дійсним? Чом як раз обі сторони не мають мати однаково щирих і запобігущих керманічів? Чом вони мають бути злучені аномально в одній руці, яка в однім напрямі дала безліч доказів непридатности або і шкідливости? Та при тім усім треба ствердити — коли має ся бути совісним — що ті прославлені наукові заслуги треба зредукувати до зовсім **скромних меж**. Майстерна штука автореклями і уміне — *jenseits von Gut u. Böse* вивисшати себе коштом других (на се богато доказів), не в силі таки закрити від бачного ока тої дійности, що наукова продукція Н. Т. Ш. мала завсіди характер більше екстензивний ніж інтензивний, що вона не мала на меті видавати найліпші твори, лише найбільшу їх скількість та що дійсна наукова вартість видань Т-ва відворотно пропорціональна до обему; появляють ся праці незрілі, безвартні а навіть — ніде правда діти — скандальні, що не приносять чести нашій науковій культурі. Та в остатніх роках слідний занепад і що до скількості; поодинокі виданя не появляють ся цілими роками, або сильно опізняють ся, богато робітників перестало поміщати свої праці в виданях Т-ва, зражені розпаношеною в них протекціональністю, непотизмом і т. ин. Зрештою проф. Г. присвячує більше уваги лише тим виданям, котрі сам веде або котрі йому потрібні, і з котрих сам має доходи, натомість до інших галузей відносить ся в найліпшим разі байдужно, часто і неприхильно. Деякі секції й комісії цілими роками безчинні, навіть не конституюють ся, а проф. Г. не то не старає ся запобігти тому, (до чого обовязаний) а ще не скриває деякого задоволення з такого стану річей — бо більше фондів можна ужити в бажанім собі напрямі. Навіть при виборі дійсних членів панує протекціоналізм і упереджене. (*nomina sunt odiosa*).

Наша суспільність сподівала ся по Н. Т. Ш., що воно виробить і доставить потрібне число відповідних наукових сил для будущего **університету**, та завела ся основно; Тво прс се серіозно не думало і годі дуло його до того приневолити. Проф. Г., що в 1897 р. почав був популяризувати ідею самостійного університету, здобув собі що правда широку популярність, одначе згодом остиг у запалі так далеко, що тепер люде починають питати себе: чи він пригильник університетської справи, чи може противник? — та глядають ріжного пояснення сеї загадки..... Тепер уже небогато людей знає, що перед 15 роками знайшов ся інший високо благородний ідеаліст, котрий дав велику суму на **університетську фундацію** під заряд Т-ва (камениця при ул. Чарнецького 26), яка мала в будущині удержувати одну університетську катедру ім. фондатора, а до того часу відсотками своїми

помагати кандидатам на доцентів у їх науковим підготованню. Нині вартість сеї фундації приросла вже о 40.000 К., котрі не уживають ся зовсім по волі фондатора, лише потопають в касовім обороті Н. Т. Ш., значить — існують більше *de jure* як *de facto* Вина безчинности фундації лежить одиноко і **виключно** по боці проф. Г. Він не хотів і не хоче ніяким способом згодити ся на жадане жертводавця, щоби фундація була публичною. Страшачи його тим, буцімто австрійське правительство забере собі фундацію та віддасть Полякам, він знеохотив його до краю і розірвав звязь між ним і Т-вом, котре є формальним (і фактичним) власником фонду. Нині не знайти вже у „Хроніках“ Т-ва й самого імени фондатора. (Пелехином зоветь ся); зникла навіть назва „університетська фундація“, а фігурує попросту: каменниця при ул. Ч. 26. — немов абсолютна власність Т-ва.

Коротко кажучи — ті наукові заслуги, про які органи і люде залежні від проф. Г. або найчастійше він сам голосять світови, треба в дійсности звести до тісних меж, які стоять у разячій суперечности з міліоновим вкладом на сі цілі, та **не рівноважать** тої моральної і матеріяльної шкоди, яку приніс т-ву проф. Г. в часі свого головства у нім. Разом з тим розвіває ся ще й инша мрія українського народу: що Н. Т. Ш. стане **Академією Наук**. На се тепер нема жадного вигляду. Т-во не придбало доси достаточних закладових фондів під таку інституцію а й правительство не булоб у можности теперішньому — так провадженному — Т-ву дати ані високого титулу ані відповідних до нього засобів.

Все, що висше сказане, розважене як найдокладнійше і на виявлене бажане може бути кожної хвилі доказане: всі твердження численними фактами, а всі факти документами і свідками. Все те можуть перевірити і загальні збори, вибравши слідчу комісію, а й кождому членови прислугує право вглядати в протоколи і рахунки Т-ва.

З безлічи нових фактів, що скріпляють ті характеристики, вибираємо тут (із технічних причин) лише кілька всеж таки достаточних для оцінки і зрозуміння тої ролі, яку грає в Т-ві проф. Г., не лише відносно до висше виявленого, а й щодо дечого промовчаного...

I.

Коли проф. Гр. був лише науковим референтом у виділі, заявив він, що **зрікає ся своїх авторських гонорарів** в користь Т-ва, а навіть редакційні ремунації обертав на цілі Т-ва. В надгороду за се загальні збори 1896 іменували його — 30-літнього чоловіка — **почесним членом** Н. Т. Ш., а рік потім (1897) головою, виходячи з погляду, що він, матеріяльно добре ситуований і так дуже безінтересовний буде найкрасше надавати ся до сеї ролі. Проф. Г. поспішив повідомити про се й широкий загал суспільности. Полемізуючи з давнішим політичним однодумцем п. Ол. Барвінським, що в „Руслані“ писав був про

користь „нової ерії“, м. ин. покликає проф. Г. на катедру та виеднанє субвенцій для Н. Т. Ш., помістив він у „Ділі“ (ч. 137 з 4.VIII. 1898) дуже характеристичне письмо „Як мене спроваджено до Львова“, де що до сеї другої заслуги „нової ери“ читали ми між иншими: „Субвенції признавали ся т-ву не на політичну пропаганду, а на наукові цілі, і хто побирав з тих фондів яку ремунацію, побирав гріш тяжко заслужений, не жебренину і до ніякої вдячності за неї не обовязаний. **Яж особисто**, хоч мав зарівно теж право на запрацьовану ремунацію, то **ніколи заявляю виразно, не положив собі за свою працю ані феника до кишені** (панове новокурсні політики через своїх едномишленників членів Т-ва можуть в тім перекопати ся вглянувши в книги, а я теж могу служити їм документами); признані мені деякі ремунації обертав я доси на користь самого Т-ва або на стипендії від ньогож.

Добрий приклад поділав і на инших: дехто з маючіиших членів і учених зрікав ся також своїх гонорарів за постійну участь у науковій роботі Т-ва. Що до проф. Г., то загал нашої суспільности й до нині є під панованем погляду про „повну пожертвованя й безкорисну“ наукову працю його в Т-ві. Що більше, багато людей глибоко переконані, що він немало **докладає** власного гроша до Т-ва, бо — мавляв — инакше воно не моглоб так розвивати ся... Натомість ті, що стали ближше Т-ва, **розчарували ся** дуже скоро. Коли проф. Г. почув себе достаточо сильним в Тві, (після реформи статута в напрямі заведеня повновластей), предложив він виділови (15.V. 1912) рахунок на всі **непобрані гонорарі** по кінець 1901 р. в сумі понад 8.000 К. Тодішні члени виділу остовпіли і по завзятій опозиції були таки примушені мінім. більшостю признати голові 7.000 К. Щоби сеї поступок осолодити, заявив проф. Г., що належні йому гроші обертає на окремиий фонд наукових видань під зарядом Т-ва та предложив готовий регулямін того фонду на виділі. В рік опісля одначе забув він уже про фонд і подав до відомоста виділу, що сі гроші обертає на приватне виданє своєї „Історії“ в німецькім перекладі (друкованім в друкарні Т-ва, без відома й уповажнення виділу, на користних для автора умовах). Від 1902 р. побирає проф. Г. всякі **гонорарі** (яких норма щораз висша на внесене самого голови), побирає безпосередно до своєї кишені, не бавлячи ся жадними фондами, так що загальна сума самих ремунацій в „Записках“ (рахуючи скромно) досягла вже суми кількадесят тисяч корон.

Та все дотеперішне хоч як характеристичне, з формального боку досить правильне. Цікавійша справа з гонорарами за „Історію Укр.-Руси“. Томи 1—4. друкували ся були в „Збірнику іст. філос. секції“ в малій кількості за нормальними ремунаціями, а що наклад скоро вичерпував ся, видавав автор своїм коштом (маючи знов без відома і дозволу виділу грубі опусты в друкарні Т-ва: 40% на режі, 10% на коректі, 3% на папері) другий наклад у свою виключну користь в більший кількості (1800)

прим. Від 5. т. одначе почали ся дивні практики. В часі друкування його предложив він виділови (12.IV. 1905) проєкт, що він **зрікає ся** гонорарів за нього, як що зможе **своїм коштом** відбити для себе ще 900 прим. (понад 600 для Т-ва). Рахункового обчислення не було жадного, та мовчазний виділ згодив ся на се як на свого роду корисну для Т-ва трансакцію. В дійсности справа представляє ся так, що проф. Г. давав Т-ву 2.000 К., за надвишку (в дійсности висшу ніж було умовлено) платив 1.200 К., а діставав для себе товар вартости 7.500 К., себто заробляв 4.000 К. Чи не ясно? — При 6. т. зажадав (7.XI. 1906) 600 прим., а „автор має право зробити собі **скільки буде потрібно** пр., платячи лише за машину, папір і брошуроване“. Для сеї ціли вислано у Київ навіть окремого коректора „Історії“ за місячною платнею 30 руб.; вислано ще й окремого зецера, що мав учити тамошних зецерів виготовляти рукописи і за складане діставати 200 К. місячно. Очевидно, що в таких умовах кошти видання сього тому сильно підскачили в гору (зважити ще й се, що власна львівська друкарня робить Т-ву по коштах продукції і не бере грошей). Гонорару проф. Г. не порохував собі й сим разом, одначе в супереч власному внесеному й ухвалі виділу на кошт Т-ва припало не 600 прим., а 2.000 прим., за які сам автор зобов'язав ся платити. Кілько він понадто друкував своїм коштом — невідомо. Зате певна річ, що в магазині Т-ва не було й тих 600 прим., а геть менше. Рахунок отже такий: Проф. Г. дав Т-ву 2.500 К. (гонорар), а діставав товар **щонайменше** на 10.500 К., як що не відбито в дійсности більше прим. — При 7. т. зажадав проф. Г. щоби друковано його знов у Києві на умовах цінника, (себто з гонорарем) але з правом зробити зі „Збірника“ відбітки в **довільнім числі**.“ При мотивованю заявив, що попередно (без гонорара) грубо стратив (*sic!*) Опісля по виході тому уповажнено проф. Г. „запорядити додаткові виплати за коректу і інші технічні роботи при друкуваню Історії з огляду на технічні труднощі, які при тому томі заходили“ (без тини означеня предмету і суми). Значить і сей том стояв чомусь Т-ву ненормально дорого. Т-во дістало (теоретично) 600 прим., а автор окрім гонорару 2.500 К. друкував для себе щонайменше 3.000 прим. вартости 24.000 К., значить зарібок був около 25.000 К. — При 8. т. то проф. Г. вже не був навіть ласкав повідомити виділу, на яких умовах друкує його і з огляду на місце друку (Київ) ніхто з виділових нічого про се не знає, хіба то одно, що авторський гонорар тепер виносить по 80 К. за аркуш.

Як бачимо, видаване „Історії України-Руси“, книжки задля своєї величини і змісту не дуже приступної для широких кругів — отже нерентовної (у найкультуральніших народів автори анальоґічних праць, навіть з науковою вартостю без порівняня більшою як у проф. Г., нераз задоволені, як не мусять доплачувати до видання), через осо-

бливі ніде у світі непрактиковані відносини між видавцем (Н. Т. Ш.) і автором (проф. Г.) стало **дуже інтратним підприємством для автора**. Тво покриває всі кошти видання та платить авторови гонорар і за те дістає маленьку скількість для роздачі членам й інституціям, котрої не може продавати, натомість усе, що йде на книгарський ринок, означене як „накладом автора“ і приносить йому дохід. Ну, і чи є де у світі така вигідна видавнича фірма як Н. Т. Ш.?

Що до **німецького видання „Історії“**, що мало бути роблене за авторські ремунації проф. Г. то так було лише при 1. Дальші томи **перекинув він на Т-во**, без ухвали виділу. Т-во платить покищо перекладане, бо до друку 2. т. ще не прийшло... Вкінці задумав проф. Г. знайти у Т-ві вигідного накладця і для німецького видання свого рос. „Очерка“. Г знов, без принципіальної ухвали виділу, **повідомив** автор його (14.ІІІ. 1913), що друк уже почався і що Т-во має заплатити, окрім друку ще й переклад, численні й дорогі коректи та... як **авторський гонорар (!)** 15% бруто від продажу (ціна буде найм. 10 К. прим.) Виділ очевидно мовчки приймив се до відомости. Значить — **незлий інтерес і на німецькім виданю...**

Вкінці ще одно... Регулямін видавництва Т-ва має таку постанову, що авт. праць у виданнях Т-ва не вільно до 10 літ (зглядно до вичерпаня накладу) друкувати їх наново ні в якім іншій виданю в оригіналі чи перекладі, ані видавати осібно без дозволу секції і виділу. Натомість проф. Г., що сей регулямін укладав, уважав дозволенным без питаня секції і виділу видати 7. т. „Історії“ в **російськім перекладі** таки зараз 3 року, хоч і: 600 прим. приналежних Т-ву не могло розійти ся більше як 200. А в тім... може проф. Г. має й рацію, бо хіба Т-во може сказати по правді, що воно має якінебудь права до „Історії“?

II.

Маючи так вигідного накладця в Т-ві, забажав проф. Г. знайти для своїх київських видань рівнож вигідну комісову фірму. І хоч в Києві та загалом на рос. Україні є численні українські книгарні, громадські і приватні, то проф. Г. встиг переконати виділ Т-ва, що його обовязком є заложити **ряд книгарень** за кордоном, хоч Т-во не має майже видань на експорт і книгарські зиски. Отже отворено наперед книгарню в Києві, потім в Харкові, вкінці в Катеринодарі; вложено в те підприємство кількадесятя тисяч корон (та ще має вложити ся більше) і проф. Г. та Видавнича Спілка мають вигоду в продажі своїх видань... Виділ очевидно не в силі вести систематичного нагляду і контролі над діловодством сих заведень, тож і рахунки їх не входять зовсім в білянси Т-ва. Що більше — **приналежність їх** Т-ву не оперта на жаднім правнім акті, одна з них має фірму „Літ. Наук. Вістника“, себто Видавничої Спілки, інші назви загальні; а в разі чого — Т-во мусілоб своє право власности випроцесовувати. Тепер воно лише є на

те, щоби вкладати туди суми за сумами. Проф. Г. противить ся навіть, щоби сі книгарні в міру розвитку повертали вложені капітали... Яка ціль тому? І в загалі, як Н. Т. Ш. має прийти в поміч культурному розвоєви рос. України, то чи не ма інших, відповіднійших і успішнійших способів, як лише закладане книгарських підприємств? Отже вони служать кому іншому; пояснене у попереднім факті і в слідуючім.

III.

Один з найоригінальнійших рисів адміністрації проф. Г. в Н. Т. Ш. є у відносинах Т-ва до **Видавничої Спілки**. Се уділове підприємство, в котрім львина пайка уділів лежать у руках проф. Г., постійного голови його, від свого заснованя опирало ся на Н. Т. Ш. Вже 15 літ уживає воно льокалів Т-ва, не платячи за них ані сотика. Директори В. С. були й є переважно з функціонерів Т-ва, що сповняють в своїх урядових годинах обовязки В. С. — значить, що Т-во посередно оплачує директорів В. С. Окрім того заходами проф. Г. Т-во подарувало їй Л. Н. Вістник (12.IV. 1905), який згодом переніс ся до Києва і проф. Г. усунувши дотеперішну редакцію, самовільно взяв його у свої руки; дальше вложило (25. X. 1905) на щадницю В. С. 10.000 К.; та все те В. С. не багато помогло і їй грозила ліквідація.

Боячи ся за свої капітали, проф. Г. рішив ся використати основно Н. Т. Ш. Іменно хотів він щоб Т-во закупило всі запаси непроданих книжок В. С. по 50% ном. ціни, та задля опозиції порішив (31. X. 1908), що Т-во має забрати сі книжки по коштам продукції, що дало 70.000 К., від яких мало платити 4 $\frac{3}{4}$ %. Рівночасно Т-во зобовязало ся закуповувати на будуще **всі нові видання** В. С. по 50—60% ном. вартости, платячи від сальда 4 $\frac{1}{2}$ і 4%. Треба ще знати, що касперські уряди в Н. Т. Ш. і В. С. спочивали в одній руці, що з проф. Г. перевела цілу справу. Сю трансакцію представляв опісля проф. Г. на заг. зборах Т-ва, як знаменитий фінансовий крок Т-ва, одначе в дійсности всі зиски були по боці В. С., всі страти по боці Н. Т. Ш.

Для В. С. був се золотий інтерес, а книгарня Н. Т. Ш., на котру остаточно звалено сей тягар, стогне до нинішнього дня під гнетом величезного опроцентованого доугу. Для зрозуміння цілої справи тямити треба, що ціна кожної книжки В. С. є 4—6 раз більша (буває й висше) ніж її кошт продукції; отже В. С. випускаючи що небудь під своєю фірмою і беручи від Т-ва готівкою 50% ном. ціни заробляє **без найменшого ризика** 25—35%; натомість Т-во поносить кошти магазювання, неминучі знищення, платить %, дає добрі рабати книгарням і по літах, як книжка розійде ся до чиста (а се рідкість) заробити може в лйпшій разі яких 5—10%, а в гіршій мати більшу або меншу страту. Отже більше-менше — з В. С. і Н. Т. Ш. повторило ся те саме, що й межі проф. Г. і Т-вом при виданнях його Історії. В. С. і проф. Г. видають ще книжки в Києві; в яких купецьких відносинах стоять вони при тім до тамошної

книгарні, се вже тайна — виділові Т-ва не знають про се нічого. Та і без того хйба кождому ясно, що В. С. то поліп на тілі Н. Т. Ш., яке мусять платити около 3.000 річної данини в самих процентах.

В. Спілці гаразд: має запевневу дивиденду для своїх членів, директори мають запевнені ремунерації і редакційні гонарарі та час і охоту обильовувати „Руску письменність“ при Просвітї, що своєю дешевостю і солідностю робить конкуренцію виданям В. С.

Та на тім не кінець. Скоро по тій славній трансакції зажадав проф. Г., щоби на **уділах** В. С. умістити деякі фонди, що є в зарядї Н. Т. Ш., між ними й відомий стипендійний фонд ім. Бончевського... Так отже — у людей товариства обезпечують свої фонди пуліярно, а в Н. Т. Ш. переносять ся вони на уділи з кількокрратною порукою...

IV.

До чого ще служать гроші Н. Т. Ш., нехай скаже ще отсей факт. В р. 1909/10 почав проф. Г. видавати в Київї **полїтичну часопись** для селян (вчасти для конкуренції „Радї“). Підприємство мусїло очевидно дати дефіцит. Що робить проф. Г.? Одного разу (19. IX. 1910) заявляє він на виділі Н. Т. Ш. що він сам не думає покривати недобору власного **приватного** органу (!), тільки є обовязком Н. Т. Ш. **платити щорічно** 1700 К. у формі належитости за анонс київської книгарні. Серед гробової мовчанки виділових сконстатував проф. Г., що ніхто тому не противить ся... Кілько дала на сю ціль київ. книгарня від себе — годї знати. Окрім того ухвалено ще на домаганя проф. Г. „спеціальну“ наукову стипендію для редактора згаданої газетки...

V.

Цитувати подібні факти з діяльності проф. Г. можна в безконечність. Та думаємо, що і сих досить. Зрещтою на жаданє готові ми давати дальші і докладнійші поясненя; тут обмежимо ся ще лише до одного факту, дрібного але дуже характеристичного, супротив загальної опїнії, що проф. Г. не то що не користає з Н. Т. Ш. й ще певно й докладає до нього. В р. 1908 був він в Петербурзі у своїх приватних та наукових цілях; при тім робив заходи в рос. міністерствї фінансів, щоби не побирано звісного мита від укр. книжок з Галичини. По поверотї велїв собі за се заплатити: Т-ву 300 К. а В. С. 700 К. Бачимо отже, що проф. Г. **нічого** не робить для Т-ва **без соленої** заплати. Чи в такім разї дивно, що проф. Г. — як впевняють знавці — **заробив** на своїм проводї в Н. Т. Ш. вже не менше як 100.000 (**сто тисяч**) корон? Зате суми страт, які мало Н. Т. Ш. за 17 літ головованя проф. Г., ніхто вже нинї не в силї означити...

А тепер, панове члени Н. Т. Ш., хиба ви вже свідомі того **великого громадського обов'язку**, який стоїть перед вами в дні 29. VI. 1913. о год. 5. попол. в музею при ул. Чарнецького 24. □

В р. 1901/2, коли ще тільки в мікроскопійних формах проявляв ся характер проф. Г. як адміністратора Т-ва, було вже у поважної частини членів змагане до санації відносин, однак більшість ще тоді вірила в обожаного чоловіка і була виrozumіла на дрібні „промахи“, тому обдарувала його дальшим безмежним довірем. За се довіре відплатив ся проф. Г. щедрою рукою, як бачимо, і певно не забуде подвоїти і потроїти сеї заплати, як що шп. члени не являть ся **повною громадою на заг. зборах** і не переведуть основної реформи Т-ва in capite et in membris.

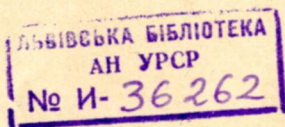
ГОЛОВНІ ЗАДАЧІ сих зборів такі:

1. віддати адміністраційну управу Т-ва в руки безінтересовних і незалежних людей;
2. довести до зміни статута в отсих головних напрямках:
 - а. зрівнане всіх членів у їх правах без огляду на кордон;
 - б. виключене урядників Т-ва від права засідати в віділі;
 - в. привернене щорічних заг. зборів;
3. вибір санаційної комісії з надзвичайними повноваженнями.

Мотивоване сих проєктів хиба злишне.

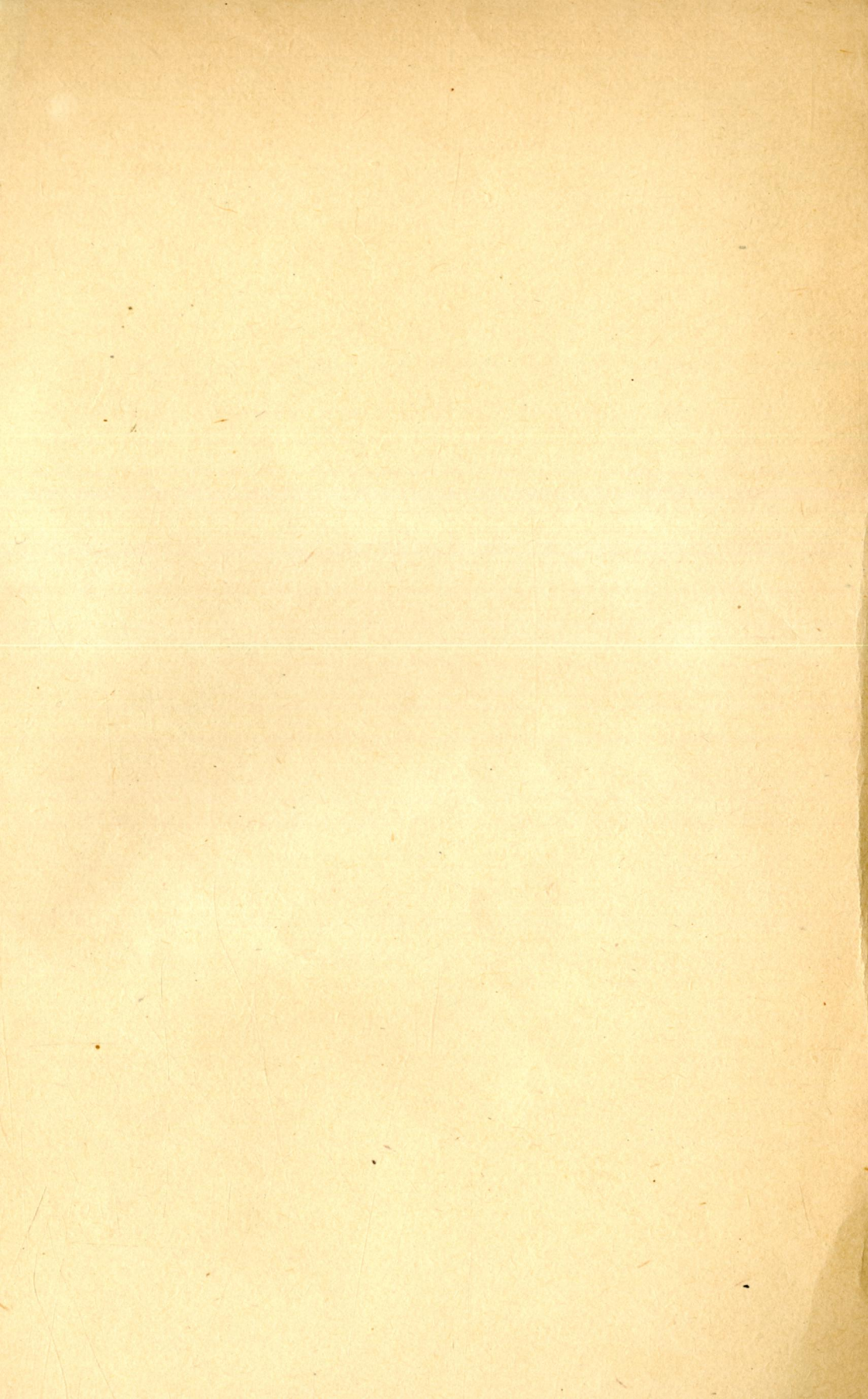
У Львові, 25. червня 1913.

Комітет громадського добра.

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is mirrored and difficult to decipher.]

[A rectangular stamp, likely a library or archival mark. The text is mirrored and difficult to read, but appears to contain a date and a name or title.]

B-3321

B 3.321

Поред

Заразеними зборани Хојно
боу Кробоуенба ии. Мебра-
ка